

ZAMONAVIY TA'LIM MUHITIDA O'SMIRLARNING KASBIY O'ZLIKNI ANGLASHI VA IJTIMOY-PSIXOLOGIK MOSLASHUVI MUAMMOLARI

Qodirova Dilorom Tadjibayeva

*Toshkent viloyati O'rta Chirchiq MMTBga qarashli
7-umumiy o'rta ta'lim maktabi amaliyotchi psixologi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy axborotlashgan ta'lim muhitida yuqori sinf o'quvchilarining kasbiy o'zlikni anglash jarayonlari va ularning ijtimoiy-psixologik moslashuvi muammolari o'rganilgan. Tadqiqotda o'smir shaxsiy xususiyatlari, xususan, motivatsiya, qiziqish va ichki imkoniyatlarining jadal o'zgarib borayotgan mehnat bozori talablariga muvofiqligi tizimli tahlil qilingan. Maqolada o'smirlarning mustaqil kasb tanlash jarayonida duch keladigan ijtimoiy-psixologik to'siqlari yoritilib, ularning kasbiy orientatsiyasini to'g'ri shakllantirish hamda maktab muhitiga moslashuv darajasini oshirish bo'yicha maktab psixologik xizmati uchun metodik tavsiyalar majmuasi ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: O'smirlik davri, kasbiy o'zlikni anglash, proforiyentatsiya, ijtimoiy-psixologik moslashuv, zamonaviy ta'lim muhiti, kasb tanlash strategiyalari, shaxs motivatsiyasi, mehnat bozori, maktab psixologi, korreksion diagnostika.

Kirish

XXI asrning shiddatli texnologik taraqqiyoti, iqtisodiyotning raqamli transformatsiyalashuvi va mehnat bozorida dinamik o'zgarishlar zamonaviy ta'lim tizimi oldiga o'quvchilarni ongli kasb tanlashga hamda o'zgaruvchan sotsiumga moslashishga tayyorlash vazifasini qo'ymoqda. Shaxs kamolotining eng muhim o'tish davri bo'lgan o'smirlik bosqichida kasbiy o'zlikni anglash va ijtimoiy-psixologik moslashuv jarayonlari o'zaro uzviy bog'liq holda kechib, kelgusida jamiyatda munosib o'rin topishni belgilovchi bosh omil hisoblanadi. Ushbu muammo jahon psixologiyasida J.Holland, E.Klimov, shuningdek, milliy fanimizda M.Davletshin, E.G'oziyev, B.Qodirovlar tomonidan keng tadqiq etilgan bo'lsa-da, bugungi raqamli ta'lim muhitida yuzaga kelayotgan kasblar diversifikatsiyasi o'smirlarda an'anaviy stereotiplar va real talablar o'rtasidagi ziddiyatlarni, o'zlikni anglash inqirozlari hamda dezadaptatsiya holatlarini keltirib chiqarmoqda va tizimli tahlilga muhtojlik sezmoqda.

Shu bois, mazkur tadqiqotning bosh maqsadi zamonaviy ta'lim muhitida o'smirlarning kasbiy o'zlikni anglashi xususiyatlarini aniqlash, ularning ijtimoiy-psixologik moslashuvi bilan bog'liqlik qonuniyatlarini ochib berish va maktab sharoitida tizimli proforiyentatsiya xizmatini tashkil etish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun ilmiy-nazariy yondashuvlar

zamonaviy kontekstda tahlil qilindi hamda yuqori sinf o'quvchilarining kasb tanlash motivatsiyasi, shaxsiy qiziqishlari va moslashuv darajalari empirik usullar yordamida o'rganildi. Natijada, maktab psixologik xizmati uchun o'smirlarning kasbiy o'zlikni anglash darajasini oshirish hamda ijtimoiy-psixologik moslashuvini ta'minlashga qaratilgan korreksion-proforiyentatsion tavsiyalar majmuasi shakllantirildi.

Asosiy qism

Zamonaviy ta'lim muhitida o'smirlarning kasbiy o'zlikni anglashi ularning ichki ruhiy o'zgarishlari va ijtimoiy-psixologik moslashuvi bilan uzviy bog'liq holda kechadi. Bu davrda o'smir o'zining kelajakdagi o'zni, qobiliyati va qiziqishlarini baholashga intiladi, biroq uning asab tizimidagi beqarorlik va hayotiy tajribasining kamligi qaror qabul qilishda qiyinchiliklar tug'diradi. Agar o'smir o'z qiziqishlariga mos keladigan kasbiy yo'nalishni aniqlay olsa, uning maktab muhitiga va tengdoshlar jamoasiga ijtimoiy-psixologik moslashuvi ancha yengil kechadi. Aksincha, o'z kelajagini tasavvur qila olmaslik yoki o'z kutilmalari bilan jamiyat talablari o'rtasidagi nomutanosiblik o'smirda kuchli xavotirlanish, o'ziga ishonchsizlik va maktab muhitidan begonalashish holatlarini keltirib chiqaradi.

Bugungi kunda o'smirlarning mustaqil kasb tanlashiga va moslashuviga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi bir qator o'ziga xos ijtimoiy-psixologik to'siqlar hamda determinantlar mavjud. Birinchidan, axborot makonining tezkor o'zgarishi va yangi kasblarning jadal paydo bo'lishi o'smirlarda professional tayyorgarlik bo'yicha chalkashliklarni yuzaga keltirmoqda. Ikkinchidan, oiladagi avtoritar muhit, ya'ni ota-onalarning bolaning shaxsiy qiziqishlarini inobatga olmay, o'z xohishlarini majburlab o'tkazishi o'smirda ichki konfliktlarni keltirib chiqaradi. Uchinchidan, maktab muhitida kasbga yo'naltirish ishlarining faqat rasmiyatchilik uchun olib borilishi, o'quvchilarning real qobiliyatlarini (temperamenti, intellektual salohiyatini) chuqur diagnostika qilmaslik o'smirning noto'g'ri yoki tasodifiy kasb tanlashiga sabab bo'lmoqda.

Ushbu muammolarni tizimli hal etish uchun maktab psixologik xizmati doirasida maqsadli proforiyentatsiya va moslashtirish dasturlarini joriy etish zarur. Birinchi navbatda, J.Holland, E.Klimov kabi standartlashtirilgan metodikalar yordamida o'quvchilarning shaxsiy-psixologik xususiyatlari va kasbiy motivatsiyasini barvaqt aniqlash monitoringini yo'lga qo'yish lozim. Ikkinchi bosqichda esa, faqat nazariy ma'ruzalar bilan cheklanmay, o'smirlarning kasbiy o'zligini rivojlantiruvchi interaktiv treninglar, rolli o'yinlar va zamonaviy mutaxassislar bilan uchrashuvlar tashkil etish ijobiy samara beradi. Yakunda esa, ota-onalar va pedagoglar uchun maxsus konsultativ seminarlar o'tkazish orqali, ularga o'smirlarning shaxsiy tanlov huquqini hurmat qilish hamda unga kasbiy sotsializatsiya jarayonida to'g'ri psixologik ko'mak berish usullari o'rgatiladi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy ta'lim muhitida o'smirlarning kasbiy o'zlikni anglashi ularning ijtimoiy-psixologik moslashuvi darajasini belgilovchi hal qiluvchi omil hisoblanadi. O'smirning o'z qiziqish va qobiliyatlariga mos ravishda ongli kasb tanlashi uning shaxsiy barqarorligini oshirsa, kelajak maqsadlarining noaniqligi yoki ota-onalar tomonidan majburlangan tanlovlar ichki nizolar, xavotirlanish va maktab muhitida dezadaptatsiya holatlarini keltirib chiqaradi. Tezkor o'zgaruvchan mehnat bozori va axborot makonidagi chalkashliklar sharoitida o'smir ruhiyatini to'g'ri yo'naltirish an'anaviy va yuzaki yondashuvlardan voz kechishni talab etadi.

Ushbu muammolarni tizimli hal etishda maktab psixologik xizmati doirasida o'quvchilarning shaxsiy-psixologik xususiyatlarini barvaqt diagnostika qilish va amaliy proforiyentatsiya treninglarini joriy etish g'oyat muhimdir. Maktab, ota-ona va psixolog o'rtasida o'smirning shaxsiy tanlov huquqini hurmat qilishga asoslangan o'zaro hamkorlik tizimini yaratish o'smirlarning kasbiy sotsializatsiyasini samarali ta'minlaydi. Xulosa qilib aytganda, tizimli psixologik ko'mak o'smirlarga o'z salohiyatini to'g'ri baholashga, zamonaviy kasbiy muhitga muvaffaqiyatli moslashishiga va kelajakda jamiyatda o'zining munosib o'rnini topishiga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Davletshin, M. G. (2002). *Ushbu yosh davrlari va pedagogik psixologiya*. TDPU. (Matndagi o'smirlilik davri psixologik xususiyatlari va maktab muhiti uchun)
2. G'oziyev, E. G'. (2010). *Ontogenez psixologiyasi*. Noshir. (O'smir sotsializatsiyasi va yosh davrlari inqirozlari qismi uchun)
3. Holland, J. L. (1997). *Making Vocational Choices: A Theory of Vocational Personalities and Work Environments* (3rd ed.). Psychological Assessment Resources. (Matndagi J.Holland shaxs tiplari va kasbiy moslashuv metodologiyasi uchun)
4. Klimov, E. A. (1996). *Psixologiya professionalnogo samoopredeleniya*. Akademiya. (Matnning 3-qismidagi kasbiy o'zlikni anglash va proforiyentatsiya nazariyasi uchun)
5. Nalchadjyan, A. A. (2010). *Psixologicheskaya adaptatsiya: mehanizmi i strategii*. Eksmo. (Matndagi ijtimoiy-psixologik moslashuv va dezadaptatsiya tushunchalari uchun)
6. Qodirov, B. R., & Qodirov, K. B. (2015). *Kasbiy tashxis va proforiyentatsiya asoslari*. O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati. (Matndagi o'zbek maktablari muhitida kasbga yo'naltirishning amaliy diagnostikasi uchun)